

BİR SİYASAL DÜŞÜNCE HAREKETİ OLARAK "GARPÇILAR" VE ONLARIN BATI MEDENİYETİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Arş. Gör. Selâmi KILIÇ

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda bir batılılaşma hareketi başlamıştır. Önceleri Batı'nın sadece askerî teknolojisi alınırsa batılılaşmanın mümkün olabileceği sanılmıştır. Bunun gerçekleşmesi için de islahatçı padişahlar ve onların destekledikleri devlet adamları tarafından birtakım islahatlara girişilmiştir. Ne var ki, yapılan bu islahatlar köklü olmadığı ve toplumun her kesimine yaygınlaşmaması için pek başarılı olmamıştır. Fakat bu girişimler sonucunda yavaş yavaş Batı ile temasa gelinmiş ve o zamana kadar bize yabancı olan bazı fikir akımları memleketimize girmiştir. II. Mahmut zamanında filizlenen bu fikir akımları II. Meşrutiyetin ilanı ile büyük bir canlılık ve gelişme göstermiştir. Çeşitli düşünce sistemleri arasında özellikle Türkçülük, İslâmcılık ve Bauculuk cereyanları (1) önemli bir taraftara sahip olmuştur.

(x) Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

(1) "Memleketimizde üç fikir cereyanı vardır. Bu cereyanların tarihi tedkik olunursa görülür ki, mütefekkirlerimiz ibtidâ (Muâsırlaşmak) lüzumunu hissetmişlerdir. Üçüncü Sultan Selim devrinde başlayan bu temâyüle inkılâptan (Meşrutiyet İnkılâbı) sonra (İslâmlaşmak) emeli iltihak etti, son zamanlarda ortaya bir de (Türkleşmek) cereyanı çıktı.

"Muâsırlaşmak-modernisation fikri mütefekkirlerimize aslî bir akide hükmünde olduğu için muayyen bir nâşire mâlik değildir. Her mecmûa, her gazete bu fikrin az çok müdâfiidir.

"İslâmlaşmak fikrinin mürevvici (Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşâd), Türkleşmek fikrinin mürevvici (Türk Yurdu) mecmûalarıdır. Dikkat olununca bu üç cereyanın da hakikî ihtiyaçlardan doğmuş olduğu görülür." (Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul-1918, s. 3.) "Peyami Safa bu hususta daha farklı düşünmekte ve "Türk İnkılâbına Bakışlar" adlı kitabında konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: Ziya Gökalp, İslâmlaşmak temayülünün muasırlaşmak ihtiyacından sonra ortaya çıktığını söylerken, nasıl olmuş da, İslâmi mefkûrenin bütün Türk düşünce tarihinde yeni bir şey değil, Müslüman Türk ortaçağından o satırların yazıldığı zamana kadar gelen eski bir akide olduğunu kabul etmemiş? İttihad-ı İslâm fikri de, meşrutiyet inkılâbından sonra değil, önceki zamanlara aiddi.

"Gökalp "muasırlaşmak" fikrinin bir nâşire malik olmadığını söylediği zaman da, Abdullah Cevdet ile arası açık olduğu için, ona karşı duyduğu infiale bir hakikati kurban ediyor: Meşrutiyetten evvel Mısır'da neşredilmeğe başlanan "İttihad" mecmuası, tam yirmi sekiz sene, klerikalizmle mücadele ederek, muasırlaşmak cereyanının en önde koşan tek nâşiri ve müdafiî olmuştu. Başka mecmuaların ve gazetelerin de, biraz daha pes perdeden bu yüksek sesi takip etmiş olmaları, onun birinci plândaki rolünü değiştirmez. Türkleşmek ve İslâmlaşmak cereyanlarını da Türk Yurdu ve Sebilürreşâd'la beraber terviç eden mecmualar ve gazeteler yok değildi." (Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara-1988, s. 13.)

Yukarıdaki bu üç fikir akımının temsilcisi olan Osmanlı aydınları Türkiye'nin kurtuluşu için Batı'ya yönelmesi ve Batı Medeniyetini kabul etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Fakat bu düşünce sistemlerinin Türkiye'nin nasıl batılaşacağı hakkındaki fikirleri çok farklıdır. Bu farklılıkta elbetteki Türkiye'de büyük bir fikir mücadelesinin doğmasına sebebiyet verecektir. Türkçülerin batılılaşma modeli ile Batıcıların batılılaşma sistemi arasında önemli farklılıklar olduğu gibi, aynı fikir akımının taraftarları arasında da nasıl batılılaşmamız gerektiği konusunda uzlaşmaz görüş ayrılıkları doğmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Meşrutiyetin ilânına kadar süregelen batılılaşma hareketinin liderliğini padişahlar veya onların koruyup destekledikleri devlet adamları yapmışlardır. I. Meşrutiyetin ilânından sonra batılılaşmanın fikir yönünden önderliği "Genç Türkler (Jon Türkler)"in eline geçmiştir. Daha sonra, II. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte ortaya çıkan ve kendilerini "Garpcılar" diye adlandıran bir siyasal düşünce hareketi ve liderleri, yakın tarihimizin şekillenmesinde önemli rol oynayan batılılaşma fikrinin en kuvvetli savunucuları olmuşlardır. Bu düşünce sisteminin temsilcileri batılılaşmak için birtakım köklü inkılapların yapılması gerektiğini savunmuşlar ve fikirlerini yaygınlaştırmak için çarpıcı bir yayın faaliyetine girişmişlerdir.

Meşrutiyet döneminin başında dağınık ve pek de önemli olmayan bir dizi dergide bilhassa Mehtab (Şebtab) mecmuasında yazılan makaleler ile ortaya çıkan garpcılar asıl güçlerini ve amaçlarını 1911 yılından itibaren yayın yaşamını İstanbul'da devamla başlayan, İctihâd dergisi ile sürdürmüşlerdir. Bu dergi II. Meşrutiyet döneminin Batılılaşma hareketinin merkezi olarak kabul edilebilir. Başta eski Jön Türk Doktor Abdullah Cevdet Bey olmak üzere Celâl Nuri, Kılıçzâde Hakkı Beyler ortaya oldukça sistematik ve radikal bir Batılılaşma modeli koymuşlardır. (2)

a) Garpcıların Batı Medeniyeti Hakkındaki Düşünceleri:

II. Meşrutiyet devri fikir adamları arasında önemli bir yere sahip olan "Garpcılar" oldukça sistematik ve köklü bir batılılaşma modeli (3) meydana getirmelerine rağmen, onların Batı ve Batı Medeniyetine bakış açıları değişiktir. Başta Abdullah Cevdet olmak üzere bir kısmı Avrupa Medeniyetinin olduğu gibi, diğer bir kısmı da Avrupa'nın sadece teknoloji ile ilgili olanlarının alınması taraftarıdır.

İctihâd'ın 86. sayısında yayınlanmış olan "Müslümanlar, Türkler Kalkın Geciktiniz" adlı makalesinde Celâl Nuri; Kuzey Avrupa ülkelerinden İzlanda'nın bile ilim, fen, edebiyat ve eğitim açısından bizden çok üstün olduğunu belirttikten sonra, "Ağır

(2) M. Şükrü Hanioglu, "II. Meşrutiyet Dönemi "Garpcılar": Yeni Bir "Ethic" Yaratma Fikri", Türkiye Günleri, Sayı: 2 (Mayıs 1989), s. 24.

(3) Kılıçzâde Hakkı Bey tarafından hazırlanan fakat yanlışlıkla Abdullah Cevdet'e maledilen "Garpcıların Programı" için bkz: Kılıçzâde Hakkı, İtikadât-ı Batılıya İlân-ı Harp, 2. Baskı, Matbaa-ı Şems, İstanbul-1332 (1916) s. 62-82. Ayrıca bkz: "Pek Uyanık Bir Uykü", İctihâd, No: 55, 21 Şubat 1328 (1912), s. 1226-1228. ve No: 57, Mart 1329 (1913), s. 1261-1264.

bir uykuya dalmışız. Münhasıran Avrupa'nın zulmünden, Fransa bankerlerinin münâsebetsizliğinden , Rusya ricâlinin husûmetinden, İtalya'nın vahşetinden, Balkanların hunharlığından bahsediyoruz. Hayır! hakkımız yoktur. Biraz da kendi cehâletimizden bahsedelim. Bu kadar geri bir fikir ile, böyle sönük mezbele-i Asya mektepleriyle, böyle bakkal kâğıdına benzer matbûât ile daha büyük muvaffakiyetler mi bekliyorduk? kafa tasımızın içindekiler değişmedikçe ben millete kurtulmuş demem. Milletçe bir intübâh hâsıl olmak için ileri gelen tabakanın fikrinde bir inkılâp olmalıdır. Milletler ancak sınıf-ı mümtâzları sâyesinde nâil-i fevz olur." (4) diyerek sözlerini bitirirken, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın gerisinde kalmasının asıl sebebi olarak, dahil olduğumuz Asya medeniyetini ve sahibi olduğumuz Asya zihniyetini işaret etmektedir.

Kalemikle sahte softa ve dervişlere, hurâfelere savaş açmış olan Kılıçzâde Hakkı Bey, "İtikadât-ı Batılıya İlân-ı Harp" adlı kitabında Müslümanlara şu şekilde seslenmektedir: "Selâmetimiz için başka çare yoktur. Medeniyet-i hâzıra, medeniyet-i garbiyedir. Ahlâk ve an'anât-ı diniyye ve milliyemizden mâadâ herşeyi garbden almak mecburiyet-i elimesindeyiz. Halka diyeceğiz ki: Altıyüz seneden beri softaları, şeyhleri, dervişleri dinlediniz. Ulemâ-yı hakikiyenin feryâdına, irşâdına kulak asmadınız, kazancınız bittab' hüsrândan ibâret kaldı ve bunu defaâtle bilfiil tecrübe ettiniz.

"Şimdi biraz da softaların ve şeyhlerin itikadsız dedikleri hâkayik-i Kur'âniye dindarlarını, ulûm ve fûnûnun ve efkâr-ı ahrarâne taraftarlarını dinleyiniz. Yine bağıra bağıra halka antacağız ki: Değil Asya'ya çekilmek; kutuplara kadar firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten, Avrupalılar gibi makinevâri çalışmadıktan ve nihayet Avrupalılar gibi gayret etmedikten sonra, orada da yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i milliye ve diniyemizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa'dan tartedtiler; fakat yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır. Yâ eyyühelmüslimin artak yeter!" (5).

Daha önce İctihâd'ın 58. sayısında 14 Mart 1329 (1913) tarihinde yayınlanan ve Meşihat tarafından İctihâd'ın bir süre tatil edilmesine sebebiyet veren bu yazısında Kılıçzâde Hakkı; ulaşılmaması gereken yegâne medeniyetin Avrupa Medeniyeti olduğunu, milli ve dinî geleneklerimiz dışında herşeyi Batı'dan almamız gerektiğini, Türk Halkı'nın Avrupalılar gibi düşünmesinden, çalışmasından, gayret etmesinden başka çaresi olmadığını ve mukaddes varlıklarımızı koruyabilmemiz için buna mecbur olduğumuzu açık ve cüretkâr bir tavırla gözler önüne sermektedir.

Aşırı derecede bir batıcı ve Avrupa Medeniyeti'nin olduğu gibi alınması taraftarı olarak tanıdığımız Abdullah Cevdet'de, Türkçülerin meşhur:

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!

(4) Celâl Nuri (İleri), "Müslümanlar, Türk Kalkın Geciktiniz", İctihâd, No: 86, 26 Kânun-ı evvel 1329 (Aralık 1913), S. 1902-1904.

(5) Kılıçzâde Hakkı, İtikadât-ı Batılıya İlân-ı Harp, s. 13, 47-48.

Beypitini, yalnız bir kelimesini değiştirerek benimsemeye razı oluyordu:

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: irfân!

Ve yine Abdullah Cevdet İctihâd'ın 18 Temmuz 1329 (1913) tarihli 72. sayısının 1579. sahifesinde şu satırları yazıyordu:

"Geçen gün bir genç geldi. Bir makale istiyordu.

—Yeni Turan ismiyle bir mecmûa neşredeceğiz, efendimizden bir makale istihâmına geldim, dedi.

Ben süratle şu satırları yazdım:

Yeni Turan.. Bundan benim anladığım Türklerin ilk vatanları olan kıtadır; bu mevzunı evveli kendimize yeni bir mihrap, yeni bir Kâbe yeni bir Kudsül'akdas yapmak istiyorlar. Zannediyorum ki Turanı da, yeni Turanı da böyle anlayanlara "Yeni Turan" mübârek olsun! Ben gençlere bambaşka bir yeni Turan gösteririm: Gösterdiğim bu Yeni Turana Avrupa'nın, Amerika'nın, Japonya'nın dârülfünûnlarından, fabrikalarından geçilir. Benim yeni Turanın başka hiçbir tariki (yolu) yoktur. Bana ve benim nazarımın isâbetine itimâd eden gençler bunu iyi bilsinler: Vatan hür ve muhterem olarak yaşanılan yerdir." (6)

İctihâd'ın davası bu makaleden ve yine aynı dergide yayınlanmış "Pek Uyanık Bir Uykü" başlıklı iki yazıdan anlaşılacağı üzere ne İrfan ne Turandı. İctihâd'ın davası medrese ve softa kafasını, şeriat ve meşihat otoritesini kırarak, Türk Milleti'ni ortaçağ zihniyetinin bir ürünü olan Asya Medeniyetinden koparmak, günümüz medeniyeti olan Avrupa Medeniyetine dahil etmektir.

Abdullah Cevdet'e göre daha ilımlı bir batıcı ve Avrupa Medeniyetinin sadece teknoloji ile ilgili kısımlarının alınması taraftarı olduğunu belirttiğimiz Celâl Nuri, "Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye" adlı eserinde:

Türkleri Asya Medeniyetinden çıkarıp, gerikalmışlıktan kurtarmak, Avrupalı gibi çalışabilmesini sağlamak için Batı'nın yeni fikirlerinin, düşünce sistemlerinin alınması, Avrupa ilmi ve edebî şaheserlerinin doğuya nakledilmesi gereklidir. Bugünkü yaşayış tarzımız Asya'dan ve geçmiş asırlardan gelmekte olup, henüz eski yaşayış biçimimizden ayrılmadığımızdan Avrupa usûl ve âdetleriyle karşımızda mühim bir tezâd teşkil etmektedir. Bu zıtlığın neticesi olarak, iki âlemin çarpışmasında Avrupa'nın devamlı üstün gelmesi bize pek fenâ etki etmiştir. Biz ne doğululukta karar kalmışız ne de Batı usûllerini almak için bir istek göstermişiz. Bu hastalıklı yaşayış biçimimizle Avrupa'nın karşısında varlığımızı devam ettiremeyiz. Fatih zamanından kalma silahlarla ecnebilere

(6) Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, s. 17-18.

karşı savaşılmıyacağı gibi hayatta da, o köhnemiş yaşayış biçimimizle, Avrupa'ya karşı nefsimizi koruyamıyacağımızı belirtirken Türk Milleti'nin Avrupa Medeniyeti karşısındaki durumunu açıklamaktadır.

Celâl Nuri aynı eserinde, bu hastalıklı hayat tarzından kurtulup, varlığımızı devam ettirmek ve Türk Milleti'nin bekasını sağlamak için de, şu yolun takip edilmesi gerektiğini savunmuştur: "Gitgide ahlâk-ı milliyemizi şiddetle muhafaza şartıyla Avrupa'nın amelfî usûllerini almak mecburiyetindeyiz. Dikkat edelim ki ictibas esnasında bu usûllerin yalnız müstahsen olan kısımları alınsın, fenâ cihetleri değil. Kezâlik usûl-ı muâşeretinde, bir dereceye kadar Avrupalı'ndan başkasının ictibas-ı müşkildir.

"Milletimizin esbâb-ı tedenniyâtını yalnız Rusya'nın şevket ve miknetinde, Avrupa'nın alayhimizdeki ehl-i sâlibinde arayacağımıza biraz da, âilelerimizin teşkilâtında, mâişet ve muâşeretinde de taharri edecek olursak fenâ etmiş olmayız.

"Şimdiki usûlümüz kurûn-ı vustâ'dan başka bir zamana lâayık değildir; rezâlete, gürültüye, tereddidiyata meydan vermeden onları ta'dil ve tebdile imkân bulabilirsek inhiâtından halâsiyab oluruz." (7)

Celâl Nuri'nin bir diğeri olan "İttihâd-ı İslâm" adlı kitabından, onun Batı Medeniyeti hakkındaki düşüncelerini daha iyi takip edebiliriz. O, adı geçen eserinde medeniyet, sinâi medeniyet ve hakiki medeniyet olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Avrupa ile Amerika'nın sinâi medeniyetin en yüksek derecesinde bulduklarını, fakat hakiki medeniyet açısından Avrupa Hıristiyan âleminin gerçek bir medeniyete sahip bulunmadığını belirten Celâl Nuri, Batı Medeniyeti hakkındaki fikirlerini de şu şekilde açıklıyor:

"Teknik-marifet garbde pek ziyade ilerlemiştir. Avrupa teknolojik üstünlük bakımından medenidir. Asya ve Afrika mazidir; Avrupa ve Amerika istikbâldir. Bu medeniyet fenâ; kat'iyyete, Riyâziyeye istinâd ettiğinden ondan başka bir medeniyet tasavvur olunamaz. Onu kabul ve ictibâs etmeden terakki mümkün değildir. Bu medeniyet kısmen alınamaz. Gayr-ı kabil-i tecezzirdir.

"Japonya hey'et-i muazzaması bundan yarım asır evvel, eski teknoloji ile yaşamını devam ettiremeyeceğini anladığından, olduğu gibi Avrupa Medeniyet-i sinâiesini kabul etti ve bugün maddi bakımdan hemen hemen Avrupa'nın seviyesine yaklaştı. Osmanlı Hükümeti Batı Medeniyetini almak tecrübesinde tam cesarete mâlik değildi. Daha doğrusu onun ehemmiyetini takdir edemedi.

"Avrupa, son derece unî ve şiddet ile teknoloji itibarıyla kendisinden aşağı olan milletleri esir ettiğinden, onları sefâlet içinde, hukuktan mahrum, kabiliyet ve istidâdlarını inkişaf ettirmekten memnû' bir şekilde bıraktığından Avrupa'ya pek o kadar medeni diyemeyiz."

(7) Celâl Nuri (İleri), Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniyeh ve Mukadderât-ı Tarihîye, 2. Baskı, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul-1331 (1915), s. 185-186 ve 259-267.

Hakiki medeniyet açısından Doğu'nun, İslâm âleminin, Çin ve Japonya'nın Avrupa'dan üstün olduğunu belirten Celâl Nuri, Avrupa Medeniyetini kabul ederken dikkat edilmesi gereken hususu, İslâm âleminin asıl çöküş sebebini ve bu âlemin yükselmesi için ne yapılması gerektiğini de şu cümleleriyle belirtiyor:

"Medeniyet-i Hakikiyemizi terketmek, Avrupa Medeniyeti gayr-ı sınıâyesine temessül etmek şöyle dursun ahlâk ve tebâyi'mizi alâ hâlini muhafaza etmeliyiz. Yukarıda terakkiyât-ı sınıâyesinden bahsettiğimiz Japonya maârif-i garbiyeyi tamamen ahz ve istinbât eylemekle beraber Avrupa'nın medeniyeti gayr-ı sınıâyesine aslâ rağbet etmemiştir. Ahlâk ve âdât-ı millîye (Şems-i Şark) memleketinde kemâl-i ihtimâm ile muhafaza edilmiştir. Hatta şurası gariptir ki teknoloji iktibâs olunurken Avrupa Medeniyeti'nin diğer kısmının alınmamasına son derecede gayret edilmiştir. Hülâsa bir millet terakki etmek isterse, medeniyet-i sınıâyeyi alır, medeniyet-i asliyesini kemâl-i taassupla muhafaza eder ve onun teâlîsi çarelerine bakar.

"Medeniyet-i asliyesini terketmek şartıyla diğer bir medeniyete temessül etmiş ve mazhar-ı feyz ve rifat olmuş bir millet misali tarihte yoktur. Medeniyet-i sınıâyeyi almadan diğerlerinden daha başka, daha nâkis bir tenkoloji ile mübâreze-i hayata aulan galebe eden bir milleti de şimdiye kadar tarih kayıt ve tesbit etmemiştir. İslâm'ın sebeb-i asli inhiâtı bu iki nev' medeniyeti tefrik edememesi, eski teknoloji ile iş görebileceğine i'tikadı ve daha doğrusu teknik itibâriyle teâlî etmiş aksâm-ı cihânı bilmemesi, esrâr-ı muvaffakiyeti araşturmamasıdır.

"İslâm teâlî edebilmek için derhal Avrupa'nın medeniyet-i sınıâyesini almak mecburiyetindedir." (8)

"Kör ve zavıf milletler âlim ve kavî milletlerin hizmetkârı olmaya mahsusturlar. Bu iddiânın isâbetli bir iddiâ olduğunu teslim etmemek zannederim ki, körlüğe bir bürhân daha arzetmekten başka birşey değildir. Kuvvet ve kudretin sıhhat-ı umûmiye, servet-i umûmiye ve maârif-i umûmiyeye bağlı olduğunu" (9) söyleyen Abdullah Cevdet bir başka makalesinde de; kurtuluşun ve asrın gerektirdiği şartların ne olduğuna işaret etmektedir:

"İslâm'ın şartı ne olduğunu biliriz ve İslâm kelimesinin selâmet kelimesinden başka birşey olmadığını da bilmeliyiz. Bu asırda selâmetin şartı üçtür ve üç olacaktır:

"Birinci şart: Zengin olmak

İkinci şart : Kuvvetli olmak

Üçüncü şart: Âlim ve fâzıl olmak..." (10)

(8) Celâl Nuri, İttihad-ı İslâm (İslâm'ın Mâzîsi, Hâlî, İstikbâli), Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul-H. 1331 (1912), s. 25-37.

(9) Abdullah Cevdet, "Türkiye'nin İdâmı Hükümünü Hazırlayan Şeyler", İçtihad, No: 131, 21 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1918, s. 2807.

(10) Abdullah Cevdet, "Softahğa Dair", İçtihad No: 60, 4 Nisan 1329 (1913), s. 1304.

"Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim" diyen Celâl Nuri, "Tekâmülât-ı milliyemiz mevzûbâhs olunca, usûl-ı içtimâiyeyi olduğu gibi bir yerden intihâl etmek bir cinâyet teşkil eder. Bizde bazı Latin usûllerinin ictibâs edilmesi terakiyât-ı hakikiyemizi tevkif etmiştir." (11) düşüncesini ileri sürerken, eski fikrinden vazgeçmediğini, yani Avrupa'nın sadece teknoloji ile ilgili kısımlarının alınması gerektiği düşüncesi üzerinde durduğunu göstermektedir.

Yine "Avrupa'nın yalnız aletlerini alalım, lâkin taakkul usûllerini almayalım. Muhtelif husûsâtta bunlar giriftir. Yekdiğerinden ayrılmaları müşkil, ekseriya muhâldir. Umûmî düşünüş tarzından bahsediyoruz. Yoksa maksadımız Avrupa gongasının dikeninden ayrılmak suretiyle devşirilmesi mümkünse, behemehâl dikenini de birlikte almak değildir. Mutlaka Avrupalılığa temessül edeceğiz diye terakkîyi kabul etmek ciddiyete münâfi olur." diyen Celâl Nuri'nin 1926 tarihinde basılmış olan "Türk İnkılâbı" adlı eserinden, onun, eski fikirlerinden uzaklaşmadığını ve Avrupa Medeniyetinin "Gülüyle dikeniyile değil", "Gongasını dikeninden ayırmak suretiyle" alınması gerektiğini ısrarla savunduğunu anlamaktayız.

"An'ane İslâmları uyuşturmuş, hissiz bir hale getirmişti. Bu ağır uykudan ilk uyanan Müslüman millet Türklerdir... Şark, Asya ve Afrika, âdeti uykudadır; sanki bu uyku içinde de onlara ağırlık çökmüştür. Avrupa ise, şe'nidir, uyanıktır, herşeye pâyesini ve kıymetini verir. İktisâden ve irfânen müsellah olmayan bir millet, ne kadar büyük bir askerî kabiliyetle yaratılmış olursa olsun, sonunda yine yaya kalır. Şark bunu anlamamış ve bunun içindir ki, Garp Medeniyetine iştirak edememiştir. Asya'nın bu galiz uyuşukluğundan ve uykusundan ilk uyananlar bizleriz." cümleleriyle Asya ve Avrupa Medeniyetlerinin içinde buldukları durumu ve Türklerin Asya Medeniyeti zihniyetinden ayrılmak suretiyle uzun süren bir uykudan uyanarak, uyuşukluktan, tembellikten ve hissizlikten kurtulduklarını ifade eden Celâl Nuri, "En parlak bir medeniyet bile daha evvelki bir veya birkaç medeniyetin uzantısı olduğuna göre, yeni bir medeniyet meydana getirmek imkânsızdır. Avrupa Medeniyetinin birçok mahzûrları bulunmasına rağmen, yine en sâlim medeniyeti ele almak mecburiyetindeyiz ki o da elhakk Avrupa'nın kidir." (12) diyerek Türklerin Şark Medeniyetine karşı isyan bayrağı açmalarının ve izledikleri yolun doğru olduğunu belirtmektedir.

b) Garpçılar Arasında Ortaya Çıkan Tartışma:

Batıcılar arasında yeni bir toplum düzeni yaratma özlemi içerisindeki faaliyetleri sürerken ortaya çıkan bir tartışma sonuça beklenmedik bir biçimde onların ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Balkan harplerinin tüm Osmanlı kamuoyunda yarattığı büyük şok altında radikalleşen ve Avrupa aleyhtarlığı yaklaşımını benimseyen diğer

(11) Celâl Nuri, Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim, Matbaa-ı Orhaniye, İstanbul-1917, s. 38.

(12) Celâl Nuri, Türk İnkılâbı, Ahmet Kâmil Matbaası, İstanbul-1926, s. 61-79. "Celâl Nuri'nin "Türk İnkılâbı"nu okuyan ve bir özeti çıkararak Cemil Meriç, kitap hakkında çok güzel bir değerlendirme de yapmıştır." (Cemil Meriç, Kültürden İrfâna, İnsan Yayınları, İstanbul-1986, s. 109-144.)

düşünce akımları gibi Batıcılar arasında bazı kimseler de Osmanlı batlaşmasının aslında Batı'ya rağmen ve karşı yapılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır (13).

Bu son tezin kuvvetli savuncusu olan Celâl Nuri İctihâd'da neşretmiş olduğu "Şime-i Husûmet" makalesiyle söz konusu düşüncüyü sert bir üslûpla dile getirmiş ve adı geçen makalesinde şunları belirtmiştir:

"Husûmet bülehd ve ulvî bir haslettir. Düşmana düşman olmak, efdal-ı secâyâ, ihsan-ı mezâyâ, ekmele-i vezâif, akdes-i ferâiz-i Islâmiye, akdes-i hukuktur. Kalbinde a'dâya karşı intifâ-ı nâ-pezir bir husûmet beslemeyen bir millet, esârete namzetliğı kurmuş demektir. Dünya bizim hasmımızdır. Bulgaristan'da esir olupta kurtulan zabıter söylüyorlar: Bulgar kavmi, münezelel mektep çocuklarına Türk husûmeti fikrini ilka' etmişler. Âlem-i küfr aleyhimizdedir. Japonya, derkâr olan kuvvet ve celâdetini Avrupa'ya hasım olmaktan alıyor. Ey Türkler ve Müslümanlar! siz söylenebilecek akvâl-ı sulhperverâne ve iğfalkârâneye karşı kulaklarınızı tıkayınız. 1293 muharcbesinden sonra, bizden evvelki batın mütenebbih olupta şime-i husûmeti, fikr-i kin ve intikamı ileri sürseydi, şu son felâketlere ma'ruz kalmazdık. Fikr-i husûmet yalnız kalbî kalma-malıdır. Meselâ: İkusâden i'tilâ ve irtika', ecânibten müstağni olacak derecede ticareti tevsî, fikr-i husûmetin incilâ'sı demektir. Biz memâlik-i magsubemizi istirdâd edeceğiz. Biz a'dâmıza galebe edeceğiz. Biz elimizden nez'edilen memâlik-i mübâreke üzerinde uğursuzluk alâmeti olarak dalgalanan bayrakları askeri müzeyce nakledeceğiz. İşte bu fikirlerle uğraşmalıyız ki, settâre-i zemin üzerindeki mevki'mizi kaybetmiyelim." (14)

Celâl Nuri 'nin bu yazısına "Şime-i Muhabbet" makalesiyle cevap veren Abdullah Cevdet: "Husûmet, kin ve intikam duyguları öğütleyen meslektaşımın şiddetle ayrılıyorum. Çünkü, sahibi olduğum İctihâd husûmet değil muhabbet üzerine kurulmuştur. Balkan savaşlarının sebebiyet verdiği bir buhran zamanı geçiriyoruz. Bu buhran geçince, benim tahrir arkadaşım yine benim gibi düşündüğünü düşündüğü gibi yazacaktır" diyerek Celâl Nuri'nin savunduğu tezin tamamen yanlış olduğunu isbât için, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini; "Muhabbet muhabbet daima muhabbet, ilme muhabbet, servete muhabbet, fezâil-i medeniyenin kâffesine muhabbet" tavsiyesiyle ve aşağıdaki cümleleriyle vurgulamaya çalışıyor:

"Benim i'tikadım ve icthâdımca muhabbet, husûmetten daha kuvvetli ve daha müstemir, daha feyyâzdır. Biz Avrupa'dan ziyâde kendi kendimizi tecrüm etmeliyiz. Avrupa demek "tefevvuk" demektir. Avrupa ile bizim aramızdaki münâsebet kuvvet ile za'f ve ilim ile cehl arasındaki münâsebet demektir. (İşkodra) yı, (Manastır)ı kuvvet aldı, za'f verdi. İlim aldı cehl verdi; zenginlik aldı züğürlük verdi. Evet Avrupa bir tefevvuktur. Ona husûmet beslemek benden uzak olsun! Benim bütün husûmetim bu tefevvuka müsâvi bir tefevvuk ihraz etmemize mâni olan cismâni ve ruhânî ahvâl üzerine yürür.

(13) M. Şükrü Hanioglu, "II. Meşrutiyet Dönemi "Garpcılar": Yeni Bir "Ethic" Yaratma Fikri", Türkiye Günlüğü, s. 25.

(14) Celâl Nuri, "Şime-i Husûmet", İctihâd, No: 88, 9 Kânun-ı sâni 1329 (Ocak 1913), s. 1949-1951.

Bu halde ben vatandaşlarıma bağırarak derim ki, bizim hasm-ı canımız kendi atâletimiz, kendi cehâletimiz, kendi fakirliğimiz, taassubumuz, göreneğe körçesine bağlanmamızdır. Avrupa bizim hocamızdır. Avrupa'ya muhabbet etmek, ilim ve terakkiye, maddi ve manevi kuvvete muhabbet etmektir. 1840 tarihlerinde Japonya'ya Avrupa bir tokat attı. Fakat bu tokat üzerine, (Japonya) Avrupa'ya gözünü ve kalbini kapamadı. Bu darbenin hangi pazulardan ve hangi sebebi kuvvetlerle geldiğini anlamaya koyuldu. Genç evlâdlarını Avrupa'ya, Amerika'ya tahsile, tedkike gönderdi; ikmâl-ı tahsil ve tedkikle avdet eden bu gençler Japonya'ya ihyâ' ettiler. Avrupa bize bir değil bin tokat vurdu; biz uyanmıyorsak kabahat Avrupa'nın mı yoksa bizim balkabağı kafalarımızın mı?

"Tekrar ve hülâsa ediyorum: En büyük ve en dâimi hasmımız kendi kafamızdır; kendi kafamızdır. Bizimle ecânib arasındaki münâsebet kavî ile za'yıf, âlim ile eahil, zengin ile fakir arasındaki münâsebatır... Bir ikinci medeniyet yoktur; medeniyet Avrupa Medeniyetidir. Bunu gülüyle dikeniyile isticnâs etmeye mecburuz." (15)

Avrupa'ya husûmet mi muhabbet mi? çatışması sadece karşılıklı bu iki makale ile nihayetlenmemiştir. Celâl Nuri, Abdullah Cevdet'in adı geçen makalesine cevap vermek amacı ile, "Doktor Cevdet Bey öldü. Şime-i Muhabbet makalesine defnedildi." (16) diye başlayan "Muhabbet mi Husûmet mi? Müslümanlara, Türklere Hakaret, Düşmanlara Riâyet ve Muhabbet" adlı risâleyi kaleme almışsa da, Abdullah Cevdet bu risâleye cevap vermemiştir. Çünkü O, Abdullah Celâl Nuri'nin savunduğu tezin yanlış olduğunu, gerek "Şime-i Husûmet"i gerekse risâleyi yazarken, bir buhran içinde bulunduğunu ve düşündüğünü düşündüğü gibi yazmadığını biliyordu.

e) Avrupa'ya Husûmet mi, Muhabbet mi? Tartışması Üzerine Bazı Düşünceler:

Bu çatışmalar sonrası da her iki tarafın savunucuları birbirlerine en ağır suçlamalarda bulunmuşlardır. Fakat devrin fikir adamlarının çoğu Celâl Nuri Bey'in fikrinin yanlış olduğu kanaatinde idiler. Nitekim: "Avrupa'dan para, ma'rifet, hatta kendi kendimizi ıslah edemediğimiz için, adam, muallim, müşâvir istediğimiz bir zamanda, iğneden ipliğe kadar herşeyi Avrupa'dan beklediğimiz bir zamanda şime-i husûmet bütün dünyaya şime-i husûmet ilhâm etmek bilmem kâr-ı akıl mıdır? diyen Dr. Rıza Tevfik, "Celâl Nuri Bey en müterakki muharirlerimizdendir. Memlekette seviye-i fikriyenin, zevk-i san'atla, fazl ve irfân ile terakki edeceği eserlerinin her saurında gösterilmiştir. Binaenaleyh bu makaleyi bir latife olmak üzere yazmış zannederim" şeklinde düşünen Ahmet Refik, "Vatanını ve milletini seven ve ona yarayan bir Türk olmak için, bu kadar ibtidâi bir kafa ile düşünmek zaruri değil hatta muzırdır." fikrini savunan Celâl Sahir, "Ayrı ayrı bütün Avrupalıları kesecek mertebede, kendilerine coşan bir şime-i husûmet duyan bir zâtın -Şahsına, ilmine olan hürmetimi pek sadıkâne muhafaza etmekle beraber- şu eskârından şiddetle ayrılır ve kaçarım" fikrinde

(15) Abdullah Cevdet, "Şime-i Muhabbet". İctihâd, No: 89, 16 Kânun-ı Sâni 1329 (Ocak 1913), s. 1979-1984.

(16) Celâl Nuri, Müslümanlara, Türklere Hakaret, Düşmanlara Riâyet ve Muhabbet, Kader Matbaası, İstanbul-H. 1332 (1913), s. 3.

olan Fazıl Ahmet, "Avrupa'ya husûmeti, ilim ve fâzıla, teceddüd ve terakkiye, inkılâp ve inkişâfa karşı bir husûmet telâkki ettiğim için bu hiss kalbimde yer edinemez", diyor Faik Sabri, "Memleketin en fâzıl ve münevver iki teceddüdperver unsuru arasında meydana gelen münâkaşaların aldığı son şekilden çok müteessir olduğunu söyleyen ve "âlem-i küfr", "aleyhillâ'ne " gibi ateş-i taassubu yelpazeleyen terkipleri ve ta'birleri "Mukadderât-ı Tarihiye" müellif-i muhtereminin cevval ve teceddüdperver zihniyeti ile bağdaştırılmayan" Raif Necdet ve "Bu kadar kitap sahibi, bu kadar fikir babası olan Celâl Nuri Bey'in "Şime-i Husûmet" makalesine inanırdım!... Eğer yarın Avrupalılara muhabbet tavsiye etmeyeceğine emin olsaydım." düşüncesini ileri süren Muhiddin Bey'in fikir ve düşüncelerinden (17) yukarıdaki tahminimizin doğru olduğu kanaatine varmaktayız.

Celâl Nuri'nin savunduğu teze karşı çıkıp, fikirlerinin yanlış olduğunu söyleyenler, yukarıda adlarını ve düşüncelerini yazdığımız fikir adamlarından ibaret değildir. Daha birçok düşünür, konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bunlardan biri de Server Bedî (Peyami Safa)dır. O, "Zavallı Celâl Nuri Bey" adlı makalesinde:

"İctihâd'ın sabık muharrirlerinden Celâl Nuri Bey (88) numaralı içtihad'a "Şime-i Husûmet" ünvanlı bir makale yazdı, bütün Avrupa'yı kesmekten bahsetti. Cevdet Bey, bu tarz-ı tefekkürü içtihadına muhâlif bulmakla beraber "İctihâd"ın serbest kürsüsünde Celâl Nuri Bey'in düşündüğünü söylemesine müsâade etti, ondan sonra, hatta aynı nüshada değil bir nüsha sonra, İctihâd'ın ve şahsının bu husûstaki içtihadını söyledi, fakat edibâne, nazikâne söyledi, küfretmedi, delicesine bir heyecan göstermedi, "Celâl Nuri Bey, yanlış düşünüyorsunuz, Avrupa'ya husûmet değil muhabbet etmeliyiz, ilme, kuvvete muhabbet etmeliyiz... Balkan Harbinde elimizden giden yerleri ilm ve kuvvet aldı, za'f ve cehl verdi" dedi, bunda kızacak, bunda delice tehevviire gelerek ağzına geleni yazacak ne vardı!.. anlıyamadık" diyerek, meseleyi kısaca özetledikten sonra, Celâl Nuri'nin ufak sermayelerden büyük kıymetler meydana getirecek kadar zeki olduğunu ve hiçbir vakit "şime-i Husûmet" makalesinde neşrettiği fikirlere inanacak kadar ahmak olmadığını belirterek, adı geçen makaleyi ona yazdıran duyuş ve düşünüş (hâlet-i ruhiye) havasını da şöyle açıklamaktadır:

"Celâl Nuri'ye "Şime-i Husûmet"i yazarken hâkim olan kendi dimağı değil, halkın, Avrupa'yı gâvurları baştan başa kesip doğramak, âlemde hiçbir gâvur bırakmamak isteyen en aşağı tabakadaki halkın dimağı idi. Yoksa dün bize "Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye" vücuda getiren dimağ, bugün Lord Bayron'un, Wictor Hugo'nun aleyhillâ'neliğinden, bütün Avrupalıları kesmekten nasıl bahseder?, bu nasıl olur.."

Server Bedî, Celâl Nuri'nin "Şime-i Husûmet" fikrine katılmadığını, Abdullah Cevdet gibi düşündüğünü, onun bu düşmanca düşüncelerini sadece halkın en aşağı tabakasındaki kişilerin kabul edeceklerini, aydın tabakanın onunla hem fikir olmadığını söy-

(17) Zavallı Celâl Nuri Bey, Derleyen: Server Bedî (Peyami Safa), İstanbul-1329 (1913), s. 4-13

ledikten sonra, Türk Milleti'nin son zamanlarda yetiştirmiş olduğu bu değerli, fikir adamının yeniden sıhhatli ve gerçekçi fikirlere sahip olmasını da şu cümleleriyle temenni etmektedir:

"Dostumuzun, sukut ettiği mevki'den kurtulması pek müşkil! Zavallı Celâl Nuri Bey, fakat biz yine temenni ve ümit ederiz: Celâl Bey kara bir bulut gibi dimağını istilâ eden bu köhne ve bayağı fikirlerden kurtulsun, yine bütün ma'nâsıyla genç, hürendiş, gayûr "Mukaddrât-ı Tarihiye" müellifi olsun... Celâl Nuri Bey, memleketin istifâde edeceği bir şahsiyettir. "Mukaddrât-ı Tarihiye" müellifi Celâl Nuri Bey'e hürmet ve hayrânîyetimiz bâkidir. Fakat "Şime-i Husûmet" i yazan eli sıkıktan tehâşi ederiz ve Celâl Nuri Bey'in bu irtidâdını nefretle telâkki edeceğiz. Maamâfih onun yine tarik-i hidâyete âvdetle bizim gibi düşünmekte devam edeceğinden, daha doğrusu bizim gibi düşündüğünü söyleyeceğinden ve yazacağından ümidvânz." (18)

Muhabbet mi husûmet mi tartışması uzadıkça uzamış ve Osmanlı kamuoyunu senelerce meşgul etmiştir. Bu tartışmanın en uç noktasında bulunan Abdullah Cevdet ile Celâl Nuri'nin birbirlerine karşı ağır suçlama ve hücumlarda bulunmalarına rağmen, her iki tarafta asıl yaklaşımları olan yeni değerleri benimseyen fertlerin Türk toplumuna kazandırılması yolundaki çabalarını sürdürmüşlerdir ki batılılaşma alınındaki en önemli husûs bu yaklaşım olmuştur.

(18) Zavallı Celâl Nuri Bey, Derleyen: Server Bedî, s. 14-20.